

УДК 339.923

Заяць О.І.

аспірант,

асистент кафедри міжнародного бізнесу, менеджменту та логістики
Ужгородського національного університету

ПОЯВА ТА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОД

У статті розглянуто особливості та закономірності появи та розвитку регіональних торговельних угод. Встановлено, що формування регіональних торговельних угод є головною домінуючою і, можливо, незворотною тенденцією розвитку багатосторонньої торговельної системи. Процеси інтеграції в світовій економіці диктуються умовами міжнародної конкуренції, що змушує економічних суб'єктів шукати найкращі форми організації виробництва та торгівлі, так як регіональні інтеграційні угоди, які сьогодні існують у світі, перебувають на різних етапах становлення і розвитку, засновані на використанні різних моделей і форм реалізації.

Ключові слова: регіональна інтеграція, регіональні торговельні угоди, зона вільної торгівлі, митний союз, міжнародна конкуренція, міждержавні економічні об'єднання.

Заяц Е.И. ПОЯВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ТОРГОВЫХ СОГЛАШЕНИЙ

В статье рассмотрены особенности и закономерности появления и развития региональных торговых соглашений. Установлено, что формирование региональных торговых соглашений является главной доминирующей и, возможно, необратимой тенденцией развития многосторонней торговой системы. Процессы интеграции в мировой экономике диктуются условиями международной конкуренции, которая вынуждает экономических субъектов искать наилучшие формы организации производства и торговли, так как региональные интеграционные соглашения, которые сегодня существуют в мире, находятся на разных этапах становления и развития, основанные на использовании разных моделей и форм реализации.

Ключевые слова: региональная интеграция, региональные торговые соглашения, зона свободной торговли, таможенный союз, международная конкуренция, межгосударственные экономические объединения.

Zayats O. THE APPEARANCE AND DEVELOPMENT OF COMMERCIAL CONTRACTS

The article examines the peculiarities of appearance and development of regional commercial contracts. It is stated that the formation of regional commercial contracts is the main dominant and possibly transient tendency of multisided commercial system development. The processes of integration in the world economy are dictated by the conditions of the world competition, that forces the economic subjects to search for the best forms of the production and trade organization as the existing regional commercial contracts in the world are on different stages of formation and development and are based on the use of different models and forms of realization.

Keywords: regional integration, regional commercial contracts, free trade area, customs union, international competition, intergovernmental economic union.

Постановка проблеми. Характерною особливістю розвитку світової торгівлі на сучасному етапі є взаємодія країн – торговельних партнерів у рамках різних регіональних угод. Торговельно-економічні угоди країн на регіональній основі зумовлені тим, що зростаючі обсяги багато номенклатурного виробництва країн стають завеликими для їх внутрішніх ринків, тому створення широкого єдиного економічного простору є сприятливим чинником розвитку та підвищення їх конкурентоспроможності. На території країн, що входять до відповідної регіональної угоди, ліквідуються внутрішні бар'єри для переміщення товарів, здійснюється єдина для всіх країн митна політика, координується податково-бюджетна, грошово-кредитна політика, спільно вирішуються проблеми обслуговування товарних потоків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми регулювання світової торгівлі та регіональної інтеграції являють інтерес для багатьох науковців. Вагомий вклад в питання розвитку регіональних торговельних відносин внесли такі вчені: Авдокушин Е. [1], Гладій І. [2], Гражевська Н. [3], Гринько І. [4], Козак Ю. [5], Жуков Е. [6], Канаєва Т. [6], Передрій О. [7], Поляков В. [8], Семенов К. [9], Філіпенко А. [10], Будкін В. [10], Рогач О. [10], Френклін Р. Рут. [11].

Постановка завдання. З урахуванням того, що національні економіки, незалежно від їх кількісних і якісних параметрів, функціонують в умовах поглиблення процесів регіональної торговельно-економічної співпраці, необхідно більш детально

дослідити сутність цих процесів, визначити передумови появи та етапи їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіональні торговельні угоди (РТУ) стали головною домінуючою і, можливо, незворотною тенденцією розвитку багатосторонньої торговельної системи, а сама регіональна економічна інтеграція дедалі частіше розглядається як форма регіональних торговельних угод, які спрямовані на включення різного типу погодження міждержавної координаційної торговельної, фіскальної, монетарної політики [2, с. 233].

Поява і розвиток РТУ зумовлені економічними, політичними факторами. Економічні фактори можуть бути двох видів: перший – це ефект «обсягів та конкуренції». Усунення торговельних бар'єрів є свого роду розширенням ринку, коли розрізнені національні ринки інтегруються на регіональному рівні. Це дає можливість фірмам мати вигоду від збільшення обсягів та залучення коштів до інвестиційних проектів, для яких має значення розмір ринку. Усунення бар'єрів сприяє збільшенню конкуренції між фірмами різних країн-партнерів, що в свою чергу змушує їх впроваджувати заходи з підвищення ефективності. Хоча це й є основними джерелами прибутків, не завжди можна досягнути бажаних ефектів, оскільки ефекти залежать від виду ти виконання конкретної угоди; другий – це ефект «торгівлі та дислокації». Преференційне зменшення тарифів у межах регіональної угоди спонукатиме покупців перейти на постачання з країн-членів, у збиток внутрішньому виробництву та імпорту

з країн-нечленів. Уряди втрачатимуть доходи від тарифів, та загальний вплив на національний дохід може бути позитивним або негативним залежно від вартості альтернативних ресурсів постачання та торговельної політики по відношенню до країн-нечленів [2, с. 233].

Зміни у обсягах торгівлі включають зміни у дислокації виробництва між країнами – членами регіональної угоди. Це зумовлене перевагами країн-членів та можливими технологічними трансфертами між країнами. За деяких обставин зміщення дислокації може бути джерелом зрівняння рівня доходів між країнами. Виробництво з високим ступенем застосування робочої сили може бути розташованим у країнах з невисоким рівнем оплати робочої сили, таким чином підіймаючи заробітну платню у цих країнах. За інших обставин передислокація є рушійною силою для дивергенції. Індустрія може тяжити до країн з економічними або природними перевагами, підіймаючи тим самим там доходи порівняно з іншими країнами. Сказане здебільшого стосується регіональних угод типу «Південь-Південь» між економічно слабкими країнами з низьким рівнем доходу. Це може спричинити виникнення напруги, що призведе до неуспіху угоди. Регіональні угоди типу «Північ-Південь» схильні до передачі корисних технологій південним країнам, особливо якщо північна країна-член є основним виробником знань [11, с. 235].

Отже, економічні причини участі країн у РТУ пов'язані з намаганням долучитися до більших ринків, залучити додаткові іноземні інвестиції, поглибити структурні зрушення та прискорити економічне зростання. Важливим аргументом є й можливість ефективніше розв'язувати питання, які поки що повільно вирішуються на багатосторонньому рівні в межах СОТ. Усунення торговельних бар'єрів у рамках РТУ за інших однакових умов веде до більш ефективного використання ресурсів.

Багато з аргументів щодо участі у регіональних угодах є політичними. Основними з них є такі: по-перше, безпека. Мають місце відчутні вигоди використання регіональної угоди як бази для підвищення безпеки відносно третіх країн-нечленів та існує декілька реальних випадків, коли таке мало місце. Регіональна угода може стати рушійною силою у питаннях безпеки країни стосовно взаємозв'язків з іншими членами, що було важливим аргументом на етапі становлення Євроінтеграції. Аргументи щодо безпеки виходять із різниці у механізмах її здійснення. Економіки, що охоплені РТУ, можуть зіткнутися із певними конфліктами, виснажливими у грошовому виразі; регулярні політичні контакти зміцнюють довіру та полегшують інші форми транскордонного співробітництва. Водночас регіональна угода може створювати внутрішню напругу в країнах-членах, в більшості випадків викликану економічними причинами, ніж політичними, наприклад у разі нечесного розподілу прибутків. Історія знає приклади, коли це призводило до розпаду економічних союзів та конфліктам; другим видом політичних факторів є переваги торгівлі та надія на те, що з єдністю прийде й міцність. Ймовірність цього сподівання залежить від того, які країни є членами угоди. Можливо ЄС могло б у більшій мірі гарантувати безпеку у проведенні міжнародних переговорів, аніж країни-члени могли б це здійснювати поодиночі. Регіональні угоди між невеликими країнами, що розвиваються, не можуть досягти такої економічної вагомості та політичної сили як ЄС, але країни-

члени таких угод можуть вести переговорні процеси з більшою ефективністю, ніж це було б можливим для окремих країн. Вони з більшою вірогідністю будуть «помічені» та таким чином зможуть досягнути певних результатів у цьому процесі. Все залежатиме від того, наскільки чітко країни-члени спроможні сформулювати спільну позицію з певного питання, ту ціль, яка зазвичай є ілюзією; третій фактор – це так звана «замкненість», що стосується впливу регіональних угод на внутрішню політику. Кроки щодо впровадження реформ завжди супроводжуються очікуванням змін. Регіональна угода забезпечує «механізм здійснення» торговельних та інших заходів політики реформування. Це може бути шлях підвищення витрат і таким чином – політичних змін. Цей аргумент може бути застосовано як для політичних, так і для економічних реформ, та існують приклади, коли РТУ зміцнювали демократію у країнах-членах.

Водночас ефективність регіональних угод як «механізму здійснення» залежить від інтересів та ступеня залучення всіх країн до участі у РТУ, які вона охоплює. Внутрішні політичні тиски та різні прояви лобювання також впливають на форму багатьох регіональних угод та мати превентивний характер щодо можливості бути настільки ефективними, наскільки вони могли б бути у разі відсутності цих явищ [6, с. 392].

Регіональні інтеграційні угоди, які сьогодні існують у світі, перебувають на різних етапах становлення і розвитку, засновані на використанні різних моделей і форм реалізації.

В історичній перспективі глобальні торговельні відносини ніколи не були однорідними й мали певну регіональність протягом багатьох століть. Поступово з розвитком двосторонніх почали активно поширюватися багатосторонні торговельно-економічні відносини в рамках певного регіону. У другій половині ХХ століття торговельно-економічні відносини між країнами стали глибшими, маючи характер довгострокових, включаючи не тільки традиційно торгівлю товарами, а й торгівлю послугами, іноземне інвестування, врегулювання питань інтелектуальної власності та регуляторних режимів. Зазначені тенденції стали відображенням зростаючої інтеграції в світовому господарстві. У рамках деяких регіональних інтеграційних угод розвиток процесів регіональної інтеграції став більш результативним порівняно з багатостороннім механізмом регулювання торговельно-економічного співробітництва [3].

Останніми роками спостерігається стрімке поширення регіональних торговельних угод, яке пов'язане не тільки з лібералізацією тарифного регулювання в рамках внутрішньорегіональної торгівлі. У розвитку регіональної інтеграції з'явилися нові характерні особливості. Спершу країни все більше намагаються зробити РТУ головним завданням національної торговельної політики через неспроможність врегулювати торговельні відносини з боку багатостороннього механізму СОТ. По-друге, РТУ стають складнішими та більш комплексними, встановлюючи в багатьох випадках такі регулювальні режими, що виходять за правила багатостороннього механізму. По-третє, укладання регіональних угод між ключовими країнами, що розвиваються, вказує на зміцнення співробітництва типу «Південь – Південь». По-четверте, суттєво зростає кількість транснаціональних РТУ у загальній кількості регіональних угод [8, с. 63].

Експерти Світового банку в розвитку процесів регіоналізму виділяють кілька етапів. Перша хвиля регіоналізму пов'язана з розвитком процесу континентальної інтеграції між країнами Західної Європи в 1950-1960-х роках. Протягом цього періоду відбувалося розширення кількості учасників ГАТТ одночасно зі зниженням тарифів спочатку в рамках раунду Діллона (1960-1961 рр.), а потім і в рамках раунду Кеннеді (1964-1967 рр.). В цілому за ці роки було укладено 7 регіональних торговельних угод, усі з яких мали характер внутрірегіональних. Протягом 1970-1979 рр. кількість уведених в дію РТУ (нотифікованих та ненотифікованих) становила вже 28, 20 з яких уперше стали мати міжрегіональний характер.

Друга хвиля регіоналізму, охопила країни не тільки Європи, а й Північної та Південної Америки, Азії, Африки. Протягом 1980-1999 років в світі було введено в дію 177 регіональних торговельних угод, майже 60% з яких мали міжрегіональний характер. Активну участь у розвитку регіональних та міжрегіональних інтеграційних стали брати країни, що розвиваються.

Фактично нині у світі немає жодної країни, яка б не входила до РТУ, крім Монголії. Якщо у березні 2003 року РТУ не поширювалися лише на чотири митні території – Гонконг, Макао, Тайвань, Монголію, то на сьогоднішній день тільки Монголія не охоплена відповідними угодами [7, с. 226].

Рекордна кількість регіональних торговельних угод була укладена протягом десяти перших років нового століття – 241 РТУ – це трохи більше половини від усієї кількості діючих РТУ, починаючи з 1950 року. Відсоток усіх угод, укладених за цей період, припадають на міжрегіональні інтеграційні ініціативи, в розвитку яких найбільшу активність виявили країни Східної Азії (15 регіональних та 31 міжрегіональна угоди), Європи (17 регіональних та 26 міжрегіональних угод), країни Південної Америки (3 регіональні та 28 міжрегіональних угод) [5].

У світовому господарстві спостерігається одночасна участь країн світу в кількох регіональних торговельних угодах, які накладаються одна на одну, не тільки створюючи комплексний і складний механізм взаємодії, а й посилюючи конкуренцію серед кількох торговельних режимів. Сьогодні майже всі члени СОТ є членами щонайменше однієї регіональної угоди (за винятком Монголії). У середньому на кожну країну – члена СОТ припадає 12 преференційних торговельних угод (для порівняння – на початку 1990-х років країна-член СОТ брала участь у середньому в двох регіональних угодах).

Регіональні торговельні угоди стали знаковою особливістю сучасної багатосторонньої торговельної системи, оскільки вони спрямовані на практичне втілення дій урядів країн, спрямованих на лібералізацію та спрощення процедур торгівлі на регіональному рівні через створення конкретних форм регіональної інтеграції – зон вільної торгівлі та митних союзів. Крім того, сучасні регіональні угоди, окрім процедур, що охоплюють торгівлю товарами, включають положення, які стосуються послуг, інвестицій, технічних бар'єрів, конкуренції тощо. За даними Секретаріату Світової організації торгівлі (СОТ), станом на 12 січня 2012 року було нотифіковано приблизно 511 регіональних торговельних угод у сферах торгівлі товарами та послугами. Єдиною країною-членом СОТ, яка не вступила у жодне регіональне об'єднання, є Монголія.

Для сучасних РТУ характерним є розвиток нових тенденцій. Основною їх формою залишаються угоди

про вільну торгівлю: на них припадає 80% діючих РТУ та 96% з тих, які ще не вступили в силу. Перевага зон вільної торгівлі над митними союзами полягає в тому, що про них простіше домовитися, вони потребують меншої координації зовнішньоекономічної політики, зберігають незалежність країн у формуванні митної політики щодо третіх країн, дають можливість розвести питання членства у межах митних союзів та розвитку простих форм інтеграції. Зони вільної торгівлі сконцентровані на питаннях доступу до стратегічних ринків, тому часто вони не пов'язані безпосередньо з географічною близькістю партнерів, тоді як митні союзи передбачають, у принципі, наявність спільних кордонів [1, с. 325].

Непослідовність правил і процедур у регіональній торгівлі може стати бар'єром не тільки для розвитку торгівлі країн-членів митного союзу з третіми країнами, а й національних економічних політик, безпосередньо пов'язаних із торгівлею, – конкурентної, промислової, енергетичної, сільськогосподарської тощо. Крім того, як показує практика, значна частина існуючих митних союзів не веде до здешевлення імпорту з країн-членів або третіх країн. Більше того, участь у митних союзах разом із країнами з повільними економічними реформами, низькими темпами структурних зрушень може призвести до консервації рівня їх соціально-економічного розвитку. Тому митні союзи часто розглядаються як «друге краще» для країни з порівняно вільною торгівлею; не рекомендуються для країн із перехідною економікою; можуть бути більш привабливими для малих економік та країн, які оточені територією інших [3].

Відносно новою тенденцією є розширення змісту РТУ. Часто тут вирішують питання, що не є предметом домовленостей на багатосторонньому рівні у межах СОТ. Так, нові РТУ містять положення, які регулюють сфери конкуренції, інвестицій, інтелектуальної власності, послуг, захисту довкілля, трудових стандартів. Тому вони виходять за межі класичних угод про вільну торгівлю або митний союз, які раніше описували лише рух товарів [4, с. 11].

Важливою особливістю сучасних РТУ є значне їх збільшення у відносинах між, з одного боку, розвиненими країнами та з іншого – країнами з перехідною економікою і країнами, що розвиваються.

Практика останніх 30 років довела незначну ефективність торговельних преференцій з боку розвинених країн для економічного розвитку менш розвинених. Більш того, сама їх наявність може розглядатися як бар'єр на шляху структурних змін у національних економіках останніх. Тому ці групи країн дедалі частіше переходять до реалізації принципу взаємності у торговельних відносинах, поступової заміни преференційного режиму на вільну торгівлю.

Ця тенденція свідчить про те, що існуюча, часто значна, різниця у рівнях соціально-економічного розвитку не є істотною перешкодою на шляху економічної інтеграції. Економіки таких країн можуть доповнювати одна одну хоча б міжгалузевим обміном.

РТУ істотно різняться між собою за місцем і роллю у світовій економіці та торгівлі. Ті з них, що є конкурентними, посилюють свій економічний вплив у світовому господарстві, насамперед за рахунок збільшення місткості своїх внутрішніх ринків, інтенсивної взаємної торгівлі, а також шляхом приєднання нових країн, розвитку міжрегіональних угод. У слабоконкурентних РТУ основна частка

торгівлі припадає на треті країни; їх вплив на світову торгівлю є незначним. Неконкурентні РТУ зменшують частку у світовій торгівлі, припиняють свою діяльність або навіть не починають функціонувати з різних причин. З усіх РТУ, нотифікованих до СОТ, зараз діє лише половина [9, с. 304].

Наслідком диференціації РТУ за конкурентоспроможністю стає поява та розвиток масштабних багатосторонніх регіональних угруповань, які концентрують значну частину світової торгівлі, визначають світовий економічний розвиток, відчутно впливають на формування багатосторонніх правил міжнародної торгівлі у межах СОТ.

Вони розглядаються як основа майбутніх панрегіональних торговельних угод: Європейський Союз (зараз включає приблизно лише половину всіх європейських країн), Американська зона вільної торгівлі (яка об'єднує країни Північної, Центральної та Латинської Америки), Африканський Економічний Союз (передбачає створення економічного та валютного союзу африканських країн до 2028 року), Східноазійське Співтовариство (країни АСЕАН плюс Японія, Республіка Корея та КНР).

Другим наслідком цієї тенденції є перехід до міжрегіональних торговельних угод, які формує, наприклад, ЄС з митними союзами Меркосур, Ради співробітництва країн Перської затоки, країнами АКТ, середземноморськими країнами.

Країнам, які недостатньо конкурентоспроможні та перебувають осторонь інтенсивних міжнародних інтеграційних процесів, загрожує економічна маргіналізація. Їм треба швидше просуватися одночасно шляхом економічного реформування та активної участі у РТУ [10].

Коли ще 30-40 років тому основними центрами світової економіки та торгівлі були найбільш потужні національні економіки (США, ФРН, Японія, Франція, Великобританія, Італія, Канада), то зараз основні параметри світогосподарського розвитку дедалі більше формуються під впливом

масштабних РТУ. Ще за 30-40 років вони, можливо, визначатимуться панрегіональними та міжрегіональними масштабними багатосторонніми довгостроковими торговельними угодами.

Висновки з проведеного дослідження. Світова торгівля стала поступово більш відкритою і менш дискримінаційною, регіональні інтеграційні ініціативи все більше поширюються, а це є свідченням того, що протягом останніх десятиліть країни мають інші мотиви, ніж просто отримання вільного доступу на ринок.

На сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі важливою тенденцією є взаємодія країн у рамках певних регіональних угод. На сьогодні таких угод існує дуже багато і з кожним роком їх кількість зростає великими темпами. РТУ істотно різняться між собою за місцем і роллю у світовій економіці та торгівлі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Авдокушин Е. Международные экономические отношения : учебник. – М. : Юристъ, 2001. – 368 с.
2. Гладій І. Регіоналізація світового ринку : монографія. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 544 с.
3. Гражевська Н. Економічні системи епохи глобальних змін. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
4. Гринько І. Внешнеторговые сделки. – Сумы : Реал, 1994. – 464 с.
5. Козак Ю. Міжнародна економіка : навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 1118 с.
6. Международные экономические отношения : учебник для вузов / Е. Жуков, Т. Канаева, Л. Литвиненко и др. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 485 с.
7. Передрій О. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник. – К. : Знання, 2008. – 264 с.
8. Поляков В. Мировая экономика и международный бизнес : учебник. – М. : КНОРУС, 2005. – 665 с.
9. Семенов К. Международные экономические отношения. – Москва, 2000. – 336 с.
10. Філіпченко А., Будкін В., Рогов О. Світова економіка. – К. : Либідь, 2007. – 637 с.
11. Френклін Р. Рут, Філіпенко А. Міжнародна торгівля та інвестиції / переклад з англійської. – К. : Основи, 1998. – 743 с.